

UDK:327

Dilnura AVEZOVA,
Toshkent davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi
E-mail: avezovadilnura1989@mail.ru

ToshDO'TAU f.f.d., dotsent K.Mavlonova taqrizi asosida

ONA TILI TA'LIMIDA ESSE YOZISH MALAKALARINI SHAKLLANTIRISHNING IMKONIYATLARI XUSUSIDA

Аннотация

Ushbu maqolada ona tili ta'limida yozma ishning esse turidan foydalanishning ahamiyati, esse yozish orqali shakllantiriladigan ko'nikmalar mazmuni, ona tili ta'limida esse yozish ko'nikmalarini shakllantirishning imkoniyatlari to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar: yozma nutq, esse, analitik tahlil, tanqidiy fikrlash, kreativlik, verbal intellekt, xolisona fikr ifodalash, o'z fikrlarini asoslash, ta'lim mazmuni.

ВОЗМОЖНОСТЯХ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ НАПИСАНИЯ ЭССЕ В УСЛОВИЯХ РОЖДЕННОГО ЯЗЫКА ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье говорится о значении использования эссе-вида письменной работы в обучении родному языку, содержании умений, формируемых при написании эссе, возможностях формирования навыков написания эссе при обучении родному языку.

Ключевые слова: письменная речь, эссе, аналитический анализ, критическое мышление, креативность, речевой интеллект, выражение объективного мнения, обоснование своего мнения, содержание обучения.

ON THE POSSIBILITIES OF FORMING ESSAY WRITING SKILLS IN MOTHER LANGUAGE EDUCATION

Annotation

This article talks about the importance of using the essay type of written work in the education of the mother tongue, the content of the skills formed by writing an essay, the possibilities of the formation of essay writing skills in the education of the mother tongue.

Key words: written speech, essay, analytical analysis, critical thinking, creativity, verbal intelligence, impartial expression, reasoning of one's own thoughts, educational content.

Kirish. Yozma nutqqa oid malakalarni shakllantirish masalasi ona tili ta'limi oldida turgan dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki yozma nutq insonlardagi fikr ifodalashning asosiy vositasi bo'lib, uning muloqot va axborot almashinuvi jarayonidagi o'rni beqiyos. Bugungi kunda yozma nutq savodxonligiga qo'yilgan talab esa kechagidan ancha farq qilib, uning mazmuni shaxsning zamonaviy ijtimoiy hayotdagi faol ishtirokini ta'minlashga oid ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilmoqda.

Shu sababli, keyingi yillarda ona tili ta'limini tubdan isloh qilish, yangilangan ta'lim mazmunini ishlab chiqish va uni amaliyotga joriy etish, xususan, o'quvchilarning nutqiy ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishga alohida e'tiborni qaratish davlatimiz siyosatining asosiy maqsadlaridan biriga aylangan [1, 2].

So'nggi yillarda ta'lim tizimiga o'quvchilarning yozma nutqqa doir malakalarini baholashning bir qancha zamonaviy usullari kirib kelganligi barchamizga ma'lim. Xorijda ushbu malakani baholashga qaratilgan bir qancha xalqaro baholash dasturlari (IELTS, TOEFL, CAE, TESL) ishlab chiqilgan bo'lib, ularda yozma nutqni baholash uchun o'quvchilardan esse yozish so'raladi. Yozma ishning mazkur turi o'quvchilarning ijodiy, tanqidiy hamda kommunikativlik sifatlarini rivojlantirishga, ijtimoiy faol fuqarolik pozitsiyalarini faollashtirishga yordam berganligi sababli ko'plab rivojlangan davlatlar essedan foydalanishni ma'qul ko'radilar.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Esse yozishning afzalligi globalashuv muhitida ulg'ayayotgan shaxslarga zarur bo'lgan quyidagi ko'nikmalarning shakllanishiga yordam berishi bilan o'lchanadi.

Ma'lumotlarni analitik tahlil qilish. O'quvchi essening qaysi turini tanlagan bo'lmasin, jarayonda undan doimo o'z fikrlarini asoslash uchun ma'lum faktlarga hamda shaxsiy tajribaga tayanish talab etiladi. Buning uchun o'quvchi mavzu bilan bog'liq ko'plab ma'lumotlarni izlashi, ularni o'rganishi, saralay olishi hamda yozma nutqqa olib kirishi uchun muayyan tartibga keltirishi lozim.

Tanqidiy fikrlash. O'quvchi yozma ishni yaratar ekan, bu jarayonda qo'yilgan muammoning kelib chiqish sabablariga nisbatan tanqidiy ko'z bilan qarashi, uning tavsifini aniqlay olishi va muammoga yechim bo'la oladigan tavsiyalarni ishlab chiqishi zarur hisoblanadi. O'quvchi ongidagi bunday jarayon uning keyinchalik boshqalar bilan samarali muloqot qilishiga, har bir vaziyatni tanqidiy jihatdan tahlil qilishga, o'z e'tiroz va takliflarini tushunarli va asosli tarzda yetkaza olishiga yordam beradi.

Kreativlik. Muayyan sohada muvaffaqiyatga erishish uchun o'sha sohadagi bilimlarni yaxshi o'zlashtirishning o'zi yetarli hisoblanmaydi. Biror sohada yangilik yaratish, yuzaga kelgan muammolarni hal etish, vazifani yengillashtirish va uning samaradorlik darajasini oshirish uchun shu soha mutaxassisidan kreativlik qobiliyatini ishga solish talab etiladi. O'quvchi esse yordamida o'z fikrlarini bildirar ekan, bunda doimo hamma e'tirof etgan jihatlarni ta'kidlash orqali emas, balki hech kimnikiga o'xshamaydigan, original fikrlari bilan boshqalarni o'ziga jalb qilishi alohida ahamiyatga ega.

Fikrlarni tizimli ravishda ifodalash yoki verbal intellektga ega bo'lish. Biz bilamizki, esse turining har biri muayyan talablar asosida yoziladi hamda ularning tuzilishi, odatda, kirish, asosiy qism va xulosa kabi qismlardan iborat bo'ladi. Bunday tartib o'quvchidan fikrlarini ma'lum bir

izchillik bilan ifodalashni talab qiladi. Demak, o'quvchi fikrlarini tartiblash jarayonida ularni aralashtirib yubormasligi, mavzuga oid dastlabki fikrlarini kirish qismiga, ma'lumot va faktlarni asosiy qismga, yechim va tavsiyaviy xarakterga ega fikrlarni xulosa qismiga yozishni o'rganishi talab etiladi.

Tafsilotlarga nisbatan xolis fikr ifodalash. Esse yozish o'quvchiga berilgan mavzuga nisbatan shaxsiy munosabatni ifodalashni o'rgatadi. Bunda o'quvchi muammoning tafsilotlarini sanar ekan, uning kelib chiqish sabablari hamda yechimlarini o'zining xolisona fikrlari yordamida ifodalay olishi lozim.

O'z fikrlarini asoslash. Esse janridagi yozma ishning samardorlik jihati undagi muallifning tanqidiy yoki tavsiyaviy xarakterga ega bo'lgan fikrlarini ma'lum faktlar, iqtiboslar yordamida asoslay olishi bilan ifodalanadi [3].

Fikrlarimiz davomida essening ana shunday zaruriy ko'nikmalarni shakllantirishdagi o'rnini hisobga olgan holda keyingi yillarda o'zbek tili ta'limida ham o'quvchilarning yozma nutqqa doir ko'nikmalarini esse yordamida takomillashtirish zarurati mavjudligini alohida ta'kidlamochimiz.

OTBMT.YN.1	<i>o'z fikr va hissiyotlarini imlo, punktuatsion, uslubiy qoidalarga rioya qilgan holda to'g'ri, izchil, ifodalash, shuningdek, ma'lumotni belgilangan hajm talabiga ko'ra yozma olish;</i>
OTBMT.YN.2	<i>turli maqsad va har xil o'quvchiga mo'ljallangan matnlarni yozma olish, xususan, ma'lum narsa/hodisa haqida yozma ma'lumot yetkaza olish;</i>
OTBMT.YN.3	<i>materiallarni tartiblash va umumlashtirish, fikr va dalillarni tafsilotlar bilan asoslab yozma olish;</i>
OTBMT.YN.4	<i>yoza nutqining ta'sirchanligini oshirish maqsadida ifoda vositalarini o'rinli qo'llay olish;</i>
OTBMT.YN.5	<i>matnning izchilligi ta'minlash va saviyasini oshirish uchun so'z va grammatik vositalarni to'g'ri qo'llay olish;</i>
OTBMT.YN.6	<i>imlo, uslub va punktuatsion me'yorlarga rioya qilish.</i>

Bundan tashqari, ushbu dasturda esseni yozish malakalarini shakllantirishga ham alohida e'tibor qaratilgan bo'lib, o'quvchilarni 9-sinf dan boshlab esse yozishga o'rgatib borish vazifasi belgilab qo'yilgan: *materialni tartiblash va umumlashtirish, fikrlar va argumentlarni daliliy tafsilotlar bilan asoslagan holda esse va insho yozma olish.*

Shuningdek, ushbu dastur asosida yaratilgan 6–7 sinf “Ona tili” darsliklari bilan tanishar ekanmiz, ularda o'quvchilarni esse yozishga tayyorlashga qaratilgan topshiriqlarning borligiga guvoh bo'ldik. Bundan kelib chiqib aytish mumkinki, Milliy o'quv dasturining esse yozish malakalarini shakllantirishdagi imkoniyatlari kengroq bo'lib, unga oid ta'lim mazmunini takomillashtirish va ona tili darsliklariga olib kirish bugungi kun ona tili ta'limi metodistlari oldida turgan muhim vazifalardan biri sanaladi.

Tahlil va natijalar. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, esse o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalari deya ta'limga kirib kelayotgan va bir qancha zamonaviy ko'nikmalarni shakllantiruvchi asosiy ta'lim vositasi hisoblanadi.

Xorijiy manbalarda esse yozish malakasini shakllantirishga oid talablar umumiy tarzda quyidagi mazmunga ega bo'lib, o'quvchining yozma nutqqa oid malakalari aynan shu kriteriyalar asosida baholanadi:

- belgilangan mavzu yuzasidan bildirayotgan fikrlarni ifodalashda mantiqiylik va muayyan izchilikka rioya qilish;

Ta'limiy hujjatlarda esse yozishga qaratilgan ta'lim mazmunining qay darajada aks etganligi to'g'risidagi xulosalarni chiqarish maqsadida ular tahliliga e'tiboringizni qaratamiz.

Tadqiqot metodologiyasi. Hozirgi kunda amal qilayotgan DTS[4]da bitiruvchilar(A2)ning yozma nutqiga qo'yilgan talablar quyidagicha bo'lib, ularda yozma nutqqa xos o'ta umumiy maqsadlar belgilanganligini ko'rish mumkin:

- *so'z va gaplarni bog'lagan holda fikrini aniq va ravon yozma bayon qila oladi;*
- *140-160 so'zdan iborat diktantni yoza oladi, 20-25 gapdan iborat ijodiy matn (bayon, insho) yoza oladi;*
- *bayonga reja tuza oladi, epigraf tanlay oladi;*
- *matnda badiiy tasvir vositalaridan o'rinli foydalana oladi;*
- *husnixat, tinish belgilari va imlo qoidalariga amal qila oladi.*

Yangi avlod darsliklarining yaratilishiga asos vazifasini bajarib kelayotgan Milliy o'quv dasturi[5]da esa o'quvchilarning yozma nutqiga qo'yiladigan talablar quyidagi mazmunda berilgan:

- kirish, asosiy qism va xulosaga oid fikrlarni tartiblashga, xatboshini boshlash va ularni tugatish, ikkala xatboshi o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlashga xizmat qiluvchi til birliklaridan foydalana olish;

- belgilangan topshiriq, mavzu va maqsad asosida qisqa va uzun hajmga ega bo'lgan hikoya, axborot va argumentli matnlar(esse)ni tegishli uslubiy qoidalarga rioya qilgan holda yozish;

- muayyan mavzuga nisbatan o'z munosabatini ifodalash yoki hayotiy hikoyalarni boshqalarga so'zlab berish maqsadida hikoya qilish texnikasidan foydalangan holda memuar, ya'ni avtobiografik yoki xayoliy tasavvurlarni tavsiflovchi mazmunga ega bo'lgan hikoya yoki esse yoza olish;

- berilgan mavzu yuzasidan shaxsiy va xolisona munosabatni ifodalovchi fikrlarini mavzudan chetga chiqmasdan, asosli tarzda, kerakli til birliklaridan foydalangan holda ifodalay olish [6].

Xulosa va takliflar. Umuman olganda, esse o'quvchining yozma fikrini ifodalashning bugungi kun talablariga mos keluvchi janri hisoblanar ekan, ona tili ta'limida ushbu yozma ish turini yozishga o'rgatishga oid ta'lim mazmunini takomillashtirish va kerakli uslubiy tavsiyalarni ishlab chiqish masalasi bugungi kun ona tili ta'limi metodistlari oldida turgan muhim masalalardan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining 2020–2030-yillarda o'zbek tilini rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi O'zR Prezidentining 2019-yil 21-oktyabrda qaratilgan “O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF-5850-son Farmoni. – Toshkent: O'zbekiston, 2019. – 46 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2020-2030-yillarda o'zbek tilini rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish Konsepsiyasi (O'zR Prezidentining 2020-yil 20-oktyabrda qaratilgan PF-6084-son Farmoni). – Toshkent: O'zbekiston, 2020. – 46 b.
3. Graham Davey. Essay writing skills. What do I need to do to write a good essay? 2021.
4. Umumiy o'rta ta'limning ona tili fanidan davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi. – Toshkent, 2017. – 69 b.
5. Umumiy o'rta ta'limning milliy o'quv dasturi. O'zbek tili. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2020. – 76 b.
6. Cambridge English Qualifications. Essay summary. <https://www.cambridgeenglish.org/Images/581163-b2-first-for-schools-preparing-for-eham-success-self-study-writing-activities-part-1.pdf>